

ROZALIJA (1894–1977)

Rođeni,

Možda je trebalo još ranije da ti pričam o mojoj baki, a tvojoj prabaki Rozaliji koje se ti, nadam se, još pomalo sećaš. Nemoj očekivati da će moja priča o njoj biti izuzetno zanimljiva ili uzbudljiva, ali možda će to istovremeno biti i priča o nekom vremenu ili o nekoj generaciji koje više nema. Zajedno sa tom generacijom izgubili su se i način života, pogled na svet, običaji i predrasude, izgubilo se mnogo toga – i nama je sada zaista teško reći treba li za tim žaliti, treba li se radovati što su sa novim generacijama došli novi pogledi na svet, novi običaji i odnosi među ljudima – ili se jednostavno, bez ikakvih emocija, pomiriti sa činjenicom da su te promene bile neminovne i neophodne.

Pre svega, moram ti reći da sam se, u ranom detinjstvu, sa bakom retko sretao. Moji roditelji su se razveli kada sam imao sedam godina. Ostao sam kod oca i od tog vremena, retko sam posećivao porodicu moje majke. Baku sam bolje upoznao tek kada sam se, 1944. godine, po završetku Drugog svetskog rata, vratio sa majkom iz šume i u Beogradu našao sa tetkom i bakom. One su se, za vreme okupacije krile u jednom stanu na Pašinom brdu pa smo se i mi tu nastanili.

Ti znaš da je ona ćerka starog Filipa Polaka, trgovca koji je na zemunskoj pijaci započeo trgujući povrćem i da je ona, kao najmlađa od desetoro dece (dakle rođena već u vreme kada je njen otac, vremenom i upornim radom, stekao dobar ugled i pristojnu imovinu), mogla dobiti obrazovanje koje joj je, kao devojci iz pristojne porodice, pripadalo. Učila je francuski, klavir i pevanje. Imala je izuzetno lep glas i dobar sluh pa su joj proricali “opersku karijeru” ali do toga, nažalost, nije došlo. Kao posledica preležanog šarlaha, ona je ogluvela. Opersku karijeru nije ostvarila, ali je, do duboke starosti, i pored gluvoće, zaista lepo pevala.

Sećam se priča da su je smatrali jednom od najlepših devojaka-udavača u Zemunu. Razgledajući njene fotografije shvatio sam da su se tadašnje predstave o ženskoj lepoti zaista veoma razlikovale od savremenih. Rozalija je bila, najblaže rečeno, krupna. U poređenju sa današnjim, bila je, pa dobro, moram to reći, bila je debela. Istina, tada su dame, ispod haljina nosile korsete, steznike kojima je suvišna telesna masa donekle mogla da se prikrije ili bar, da se “preraspodeli”. Na većini tih fotografija, uzan struk je bio naglašen, a bujice oblina iznad i ispod njega izvirale su obilno. U poređenju sa većinom lica koja su se na tim fotografijama nalazila, bakino je zaista bilo najlepše.

Rozalija se udala za mog dedu Davida Sassona, izrodila je s njim dve ćerke (moju tetku Ernu i moju majku Gretu) pa se od Davida razvela i udala za Fridriha Konrada (zapravo Kohn-a). Fridrih je bio direktor (za Evropu) firme “His Master’s Voice”, tada najvećeg proizvođača gramofonskih ploča. On je zbog svojih poslova, morao da putuje po Evropi i baka ga je, na tim putovanjima pratila. Odsedali su u najboljim hotelima evropskih prestonica i kretali se u najotmenijim krugovima tadašnjeg društva. Naravno, odlazili su u mondene banje, Karlsbad, Marijenbad i to u ono doba godine kada je tamo bilo otmeno odlaziti. Iz njenih priča, sećam se i *Abacije* – da bih tek mnogo godina kasnije, već u vreme socijalističke Jugoslavije, shvatio da je ta Abacija ona donedavna naša, u socijalizmu prilično ofucana, Opatija.

Rozalija 1909. godine

* * *

Kad je već reč o tada mondenim banjama, sećam se priče kako je baka, jedne godine odmah posle Prvog svetskog rata (u Marijenbadu ili Karsbadu), bila u velikoj opasnosti. Bila je sa mužem na večeri, naravno lepo odevena, sa lepim nakitom, jer je posle večere bio običaj da u hotelskoj sali sluša muzika i pleše. Baki se, posle večere, iznenada, jako prispavalo pa je otišla u sobu, svukla se, legla i odmah zaspala. Njen muž je, još neko vreme, ostao u razgovoru sa poznanicima. Ujutro, kada su ustali, primetili su da je kožni kofer u kome je baka držala (zaključan) svoj nakit, rasečen i da nakita nema. Odmah su alarmirali upravu hotela, bila je i policija i za nekoliko dana je kradljivac uhvaćen. Priznao je da je u hotelu imao saradnicu – bila je to hotelska sobarica. Ona ga je pustila u susedni, prazan apartman, pa je kroz jednu rupu probušenu kod plakara mogao da posmatra šta se u bakinoj sobi dešavalo. Video je gde ona ostavlja svoj nakit i organizovao da se u njenu kafu ubaci jaka doza nekog sredstva za uspavlivanje. Sve ostalo je bilo jednostavno. Kroz onu istu rupu je video kad se baka vratila u sobu, virio je dok nije bio siguran da je zaspala, a onda je, koristeći sobaričin ključ, lako ušao, rasekao nožem koferče i odneo nakit. Na pitanje policije šta bi radio da se baka, iznenada probudila, rekao je hladnokrvno, da je, za takav slučaj imao spremljen nož namazan jakim otrovom...

Baka je, sa velikim zadovoljstvom pričala o nožu koji je bio namazan otrovom i čuvala rasečeno koferče – koje je jedan vešt majstor lepo iskrpio.

* * *

Sa drugim mužem je baka živela u Budimpešti. Imali su velik i lep stan u samom centru u kome su, vraćajući se sa raznih putovanja po Evropi, boravili... Njene ćerke (moja majka Greta i tetka Erna) živele su u Zemunu, kod prabake i pradede. Baka ih je ponekad obilazila ali se nije njima mnogo bavila. Sudeći po pričama, bila je isuviše zauzeta društvenim životom. Čak i kada je njen muž, posle duže bolesti, umro, ona je veći deo vremena provodila u Budimpešti gde su i njene dve sestre Hana i Perla, živele. Neposredno pre izbijanja Drugog svetskog rata došla je u Beograd i tu se, misleći da je to privremeno, nastanila.

Sećam se priče da su je, odmah posle Fridrihove smrti, posetila tri, njoj nepoznata, gospodina. Ispostavilo se da je njen pokojni muž bio mason i da su oni, takođe masoni, došli da joj ponude pomoć. Predložili su da joj u Budimpešti kupe jednu trafiku od koje bi ona mogla, skromno ali pristojno, da živi. Pošto joj to nije trebalo (imala je u Prvoj hrvatskoj štedionici, lepu ušteđevinu i dobijala je kiriju od zemunske kuće), zahvalila im je ali je primila njegove masonske rukavice. Rekli su joj da im se, bude li u nevolji, uvek može obratiti.

* * *

Za vreme nemačke okupacije krila se, sa mojom tetkom, u jednoj kući na Pašinom brdu. Obe su imale lažne isprave, tetka na ime Mirjane Rajković, a ona na ime izmišljene Radojke Popović, seljanke iz jednog sela u podnožju Kosmaja. Krijući se, njih dve nisu mogle da izbegnu druženje sa susedstvom, jer bi to izazvalo sumnju. Baka je već bila u godinama kada se ljudsko biće teže prilagođava neočekivanim i novim okolnostima – a i njena gluvoća je tome doprinosila – i to je dok su se krile, stvaralo izvesne probleme. Pre svega, njen naglasak nije nimalo ličio na onaj kojim se govori na Kosmaju – a pošto je u svoj govor uplitala mnogo nemačkih i francuskih reči (ona jednostavno nije umela drugačije da govori), Mirjana je morala da je proglasi za pomalo... *na svoju ruku*. Svima je pričala da je njena tetka mnogo dobra žena ali eto, uobražava svašta. Jedno je vreme uobrazila da je neka otmena dama, čak i kraljica. ..

**Rozalija kao seljanka
Radojka Popović 1942. godine**

Ideja je bila dobra i komšinice se nisu čudile kada bi se Radojki Popović, onako zabrađenoj maramom, omaklo kako je neko jelo njena kuvarica drugačije spremala ili kada bi počela da priča o šeširu koji je kupila u Pešti. Mirjanu je u tim trenucima hvatala panika i davala je Radojki očajničke znake očima – znake koje Radojka, a srećom ni komšinice, nisu primećivale. Uostalom gošće sa Pašinog brda više su, u to vreme, razmišljale gde i kako će nabaviti ogrev i namirnice ili kako doći do tekstila.

* * *

Uzگرد budi rečeno, u posleratnom socijalističkom okolišu, živeći okružena primitivnim svetom sa periferije Beograda, ona se nije mogla dobro osećati. Čitav svet sa kojim se ona, do Drugog svetskog rata, družila – nestao je. Sa polupismenim susedima i susetkama ona zaista nije imala ničeg zajedničkog. Sad, kada je rat završen, ona je nastojala da se opet ponaša kao nekada, na način kako su to, u “njeno vreme“, pravila koja su u društvenom sloju kome je ona pripadala, nalagala – što je jednom prilikom navelo moju tetku da joj zameri što se ponaša kao detronizirana kraljica. Baka je na to odgovorila: “Ja se i osećam kao detronizirana kraljica“... Njenom odgovoru smo se smejali i trebalo je da prođe mnogo godina da bi je razumeli.

* * *

Ta njena odmerenost ispoljila se i kasnije, jednom prilikom u vreme kada je ona sa mojom majkom, očuhom i tetkom živela u Zagrebu. Desilo se da su svi sem nje bili odsutni, a ona je pošla do susedne prodavnice. Usput se okliznula i pala prelomivši pritom butnu kost. Videvši da ne može da ustane, pritrčali su neki mladići, podigli je, pa pošto nije mogla da hoda, oni su je, uz pomoć nekog bicikla, dovukli do kuće. Sedela je baka tako nekoliko sati, sačekala da se ukućani vrate, da ručaju i tek onda im je rekla šta se desilo. Na pitanje zašto im nije javila telefonom ili zbog čega nije, čim su došli rekla, odgovorila je da nije htela da ih uznemirava.

Lekari su, u bolnici, objasnili da je morala trpeti veoma jake bolove.

* * *

Baku nikada nismo mogli da vidimo neurednu. Pojavljivala bi se ujutro tek kada bi se u kupatilu lepo obukla, očeshljala i diskretno namirisala. Čak je ni u papučama nismo videli. Naviknut na tu njenu osobinu ja nisam ni primećivao koliko je ona bila uredna i koliko je, čak i u poodmaklim godinama, vodila računa o svom izgledu. Nije to bila prosta koketerija – ona je to činila sebe radi, bio je to deo njene ličnosti pa je, upravo zbog toga, nastojala da i mi, njeni najbliži, steknemo takve navike.

Ono što mi je u godinama u kojima sam bio (a bio sam srednjoškolac) smetalo, bila je činjenica da je uporno nastojala da me nauči da govorim nemački. Obraćala mi se na tom jeziku, jeziku kojim su govorili oni koji su nas za vreme rata proganjali i ubijali, činila je to uporno i ja njena nastojanja nisam razumeo. Iako mi je nemački, sticajem nekih okolnosti, bio maternji jezik, ja se njim za vreme okupacije nisam služio, a zbog svega što su nam Nemci za vreme rata učinili, posle rata dugo izbegavao da govorim tim jezikom. I naravno, zbog toga sam mnogo i zaboravio. Danas žalim, jer sam mnogo godina kasnije shvatio da je do svih užasa do kojih je u vreme II svetskog rata došlo – došlo ne zbog Nemaca, nego zbog naopake ideologije nacionalsocijalizma koji je u toj zemlji nastao. Uostalom, ništa manje užasa nije bilo ni u Sovjetskom Savezu gde je sličan, ali internacionalan, socijalizam bio useo. Shvatila je to izgleda moja baka Rozalija mnogo pre mene, shvatila je i nije prestala da govori nemački iako je izbrojala 83 člana porodice koji su, samo zbog toga što su Jevreji, za vreme Drugog svetskog rata, pobijeni.

I još nešto: obraćajući se na besprekornom nemačkom jeziku umela je, ponekad, da pređe na jidiš. Nisam siguran da li je u tim trenucima govorila čistim jidiš jezikom ili je samo u nemački ubacivala jidiš reči. Bilo kako bilo, ja sam na taj način naučio dosta reči i to mi je kasnije, ne jednom, koristilo.

Nastojala je da me nauči kako da se lepo ponašam za stolom ali ja, u godinama u kojima sam bio, nisam mogao da razumem zbog čega mi je to bilo potrebno.

* * *

Bilo je to pedesetih godina, sada već prošlog veka. Jedna naša susedka, bakina ispisnica (obe su tada imale blizu sedamdeset godina), dobila je odnekud adresu nekog čiče u Americi i, pošto nije govorila ni jedan strani jezik, zamolila je baku da joj prevede pismo koje je tom neznancu napisala. Baka je to pismo prevela na nemački. Pošto je čiča, zainteresovan za korespondenciju sa nepoznatom iz Evrope odgovorio, baka je susedki prevela odgovor, a odmah zatim prevela je i drugo pismo koje je susedka napisala. Prevodeći, ona je tekst, uz susedkinu saglasnost, donekle izmenila nastojeći da sadržaj bude lepši i zanimljiviji. Da ne dužim: iz toga se razvila veoma živa prepiska; iz Amerike je stizalo po jedno pismo nedeljno, a toliko je ih je i iz Evrope otpremano, sve naravno, zaslugom moje bake. Stigla je i čičina fotografija – slikao se ispred svoje kuće, pored svog automobila. Po stanju fotografije i modelu automobila, bilo mi je jasno da je snimak napravljen pre dobrih dvadeset ili trideset godina i odabran da bi se dotični gospodin pokazao u nešto mlađem izdanju nego što on ustvari jeste. Ja moj zaključak, naravno, damama nisam saopštio ali se desilo da se i komšinica odlučila na slično lukavstvo, očigledno u nameri da svojim izgledom bude bliža godinama gospodinu sa fotografije. Vremenom je baka (imajući više ideja i bujniju maštu od komšinicke), sama pripremala koncepte pisama i odmah ih prevodila na nemački, a komšinica ih je samo potpisivala i odašiljala. Trajalo je to dosta dugo ali, kao što to, ponekad biva, izgleda da se moja baka, dopisujući se, zagrejala za Amerikanca pa mu je (ljubav ne zna za obzire) jednom napisala kako pisma koja on dobija ne potiču od osobe koja ih potpisuje i koja mu je slala svoje slike od pre dvadesetak godina – predstavljajući se na taj način mnogo mlađom nego što jeste – nego od druge koja ih je i pisala i prevodila na nemački.

Gospodin Ridiger (mislim da se tako zvao) je prestao da piše komšinici ali je zato, sa udvostručenim žarom slao pisma mojoj baki. Po dva pisma nedeljno...

Bakina pisma je moja majka nosila na poštu, a ja sam iz jednog njihovog razgovora, saznao da je baka umesto svoje, čiči poslala jednu maminu sliku – i to, naravno, iz mamine rane mladosti. Sudeći po ponašanju, baka se zaista ozbiljno zaljubila, kao šiparica.

Desilo se da je jednom, upravo kada je ona komšinica dolazila kod nas, naišao i poštar pa je, žureći, zamolio komšinicu da pismo iz Amerike preda baki – i tako je komšinici postalo jasno da zbog bake ona ne dobija pisma od Ridigera. Naravno, njih dve su se zbog

toga žestoko posvađale i, naravno, komšinica je našla načina da obavesti čiču da je i njegova nova simpatija stara žena, ništa mlađa od nje. Rezultat sveg tog zamešateljstva bio je da je Ridiger odjednom prestao da piše baki, da su njena pisma vraćana sa napomenom “Adresant umro” i da je baka mesecima patila.

Tada nisam znao da i veoma stare osobe mogu da se zaljube, da vole i da pate, ništa manje od mladih.

**Rozalija sa ćerkom Ernom
1948. godine**

* * *

Nekada visoka, imala je i dosta kilograma. Po nekima i preko sto – što ona nikada nije htela da prizna. Kasnije, čini mi se za vreme okupacije, izgubila je deo tih suvišnih kilograma ali ipak, nikada nije bila mršava, naprotiv. Jela je iznenađujuće malo: za doručak šolju čaja i parče prepečenog hleba, za ručak nešto što bi pre ličilo na degustaciju nego na normalnu ishranu, a za večeru opet čaj i malo prepečenog hleba. Bilo mi je nejasno kako je mogla, jedući tako malo, da ostane... pa, po mojim shvatanjima, da ostane prilično debela. Tajna se jednog dana razjasnila. Bilo je to jednog dosadnog kišnog dana kada su moji nekuda otišli, a ja se iznenada vratio kući i zatekao baku kako nešto posluje u ostavi. Onako gluva, nije primetila moj dolazak. Pogledao sam preko njenih ramena i video kako u ruci drži jednu slojanjenu sarmu i jede je u slast. Shvativši da je uhvaćena na delu, baka mi je objasnila da je i ona živ stvor i da joj, ono što javno jede, nije dovoljno pa mora da se snalazi. A javno jede malo jer hoće da bude primer svojim ćerkama koje su još mlade, i umesto da paze na svoju liniju, jedu previše. Ko se jednom ugoji, teško će se otarasiti suvišnih kilograma.

Sirota, nije znala da se njene ćerke kod kuće takođe uzdržavaju – ali da zato, kad god odu u grad, to dobro nadoknade u poslastičarnici kod Lubardića...

* * *

Naravno, moja majka, radeći prvih, posleratnih godina od rane zore do kasno popodne nije mogla da odoli pa bi, kada se predveče umorna i gladna vraćala kući, navalila na hranu na nimalo otmen način. Baka bi joj diskretno skretala pažnju da nije dobro što tako mnogo jede, ali to, uglavnom nije imalo nimalo efekta. Dobro se sećam jednog zimskog popodneva kada je moja majka, gotovo ležeći po kuhinjskom stolu, jela. Makarone koje je tetka skuvala u velikoj šerpi, bile su se već ohladile, ali je majka, pregladnela, nekoliko puta sipala... Pošto bakina diskretna upozorenja nisu pomogla, baka joj je direktno rekla da bi

moralna prestati jer će se pregojiti i zadnjica će joj biti ovalna – raširivši pritom ruke. Moja cenjena mati, eksplozivna kako je umela biti, jednim pokretom je iz šerpe istresla preostale makarone baki na glavu i ćutke izišla iz kuhinje. Baka me je na to pogledala i, onako iskićena makaronama, hladnokrvno izjavila: „Čini mi se da je tvoja majka danas nervozna”.

* * *

Pisala je stihove, uglavnom na nemačkom jeziku, i to goticom. Njene pesme su najčešće bile posvećene njoj dragim i bliskim osobama ili nekim posebnim okolnostima. Pisala je na papirićima koje je kasnije prepisivala u jednu svesku pa, kad bi ugrabila priliku ili nekoga ko bi bio raspoložen da je sluša, čitala bi ih naglas. Bilo je zadovoljstvo slušati je jer je imala lepu dikciju, a nemačkim je izvanredno vladala. Tu njenu svesku, nažalost, nemam.

* * *

Poslednjih godina života ona je dane provodila onako kako ih mnogi (pogotovo kada su gluvi) u njenim godinama provode – izolovana od sredine u kojoj se nalazila. Mnogo je čitala, uglavnom knjige i časopise na francuskom i nemačkom jeziku, ne propuštajući ni dnevnu štampu na našem jeziku. Svi su mislili da su njene umne sposobnosti vremenom popustile. Bio sam zapanjen kada sam u razgovoru sa njom utvrdio da je, kao najvatreniji poklonici fudbala, upoznata sa svim što se u tom sportu, ne samo u našoj zemlji, nego i u inostranstvu, dešava, da je veoma u toku sa svim političkim zbivanjima u inostranstvu i da vrlo logično rasuđuje. Bio sam još više zapanjen kada mi je jednom, kada smo ostali sami, rekla da *njeni* misle da je ona stara i da ništa ne zna. Zna i vidi ona sve iako je gluva. Njoj je samo teško da razgovara sa njima jer ne čuje, a njih mrzi da se naprežu i natežu sa njom govoreći joj tako da ih ona razume. Ovako, ona sedi i čita, razmišlja i posmatra ljude. Posmatrajući, ona vidi mnogo više nego ranije, pa na drugi način procenjuje ljude.

Rozalija, zet Oto, ćerka Greta i ćerka Erna 1970. godine

Tog dana smo duže razgovarali i pokazalo se da njene umne sposobnosti uopšte nisu oslabile, a da je ona, onako gluva, posmatrajući ljude oko sebe zaista izuzetno dobro zapažala njihove slabosti, mane ili vrline. Od tada, stare ljude, ma kako odsutno pa čak i izlapelo oni izgledali, gledam drugim očima: uvek se pitam nije li njihova *odsutnost* samo prividna, nismo li mi krivi što se povlače u sebe, u neki svoj svet koji za njih ima više strpljenja i razumevanja od nas.

* * *

Poslednji put sam baku video krajem marta 1977. godine. Bio sam pre toga, službeno, u Nemačkoj, a pošto je tih dana bio bakin rođendan, kupio sam i poslao joj jednu veliku bocu kolonjske vode *Maria Farina 4711*, mirisa koga je ona, celog života (izuzev za vreme rata) koristila. Poslao sam joj to poštom ali sam, nekoliko dana kasnije, oputovao u Zagreb i zatekao je gde sa mojom majkom, tetkom i Otom igra karte... Kao i uvek, lako ih je pobeđivala. Onako gluvoj nije joj bilo teško da se, više nego oni, koncentriše na samu igru, da pamti koju je kartu ko od učesnika u igri bacio, da predvidi njihove namere. Iako skoncentrisana na igru, zahvalila mi je na kolonjskoj vodi govoreći kako nije trebalo da joj to šaljem. *Stara je ona, za to.*

“Stara sam”, ponovila je nekoliko puta, pokazavši karte. Opet je imala *remi*.

“Stara sam i uskoro ću umreti”, rekla je pokupivši rukom zrna pasulja koja su moji, umesto žetona, u igri koristili.

“Stara sam, uskoro ću umreti – ali ću i u grobu igrati remi” dovršila je svoju misao, mešajući karte jer je bio njen red da ih deli...

Nedelju dana kasnije, baka je sa mojima igrala karte do tri sata ujutro. “Olešila” ih je, po običaju. Onda je otišla u kupatilo, okupala se, obukla čistu spavaćicu i legla u krevet. Brzo je zaspala, a kad je svanulo, sve je bilo gotovo. Bilo je to četvrtog aprila 1977. godine.

Možda ona i sada, u nekom drugom i boljem svetu, igra remi.

Aleksandar Ajzinberg

Beograd, 20.04.2004